

אי במערבולת

שרות זלדה

אי
במערבולת
שרות זלדה

"אני לא כותבת הרבה. מתי? רק כשמוכרחים, כשאי אפשר לא לכתוב. האם אני מאמינה במוזה? המורה לכותב זהו? המוזה? ישנם דברים הנכתבים אצלי ביסורים, לאט לאט, ישנם שלא. השיר נכתב אצלי תחילה בזיכרון. הוא נרשם, כמו שהילדים אומרים, בליבי. אפילו באמצע מהומה, אחר-כך אני מעלה אותו על הנייר."

תמר אבידר
בין הבתים והחרוזים
ראיון עם זלדה
מעריב 8.3.1968

בעוד שהיפים והעמוקים שבשיריה של זלדה נזקקים לחומרי היומיום הפשוטים ביותר – מתרחש בהם הפלא שביסוד כל שירה גדולה: מן היומיומי מזנק השיר במהירות מסחררת, ומבלי שנדע מתי, היכן וכיצד נתרחש הזינוק, – אל הנשגב, המשחרר, הדק מן הדק, עד שאנו שרויים בתוך לב השיכרון, וקו ר א השיר נעשה א ו מ ר השיר.

בנימין תמוז – יומן קריאה
זלדה ז"ל
הארץ 11.5.1984

ד'תשנ"ב [9.9.1964]

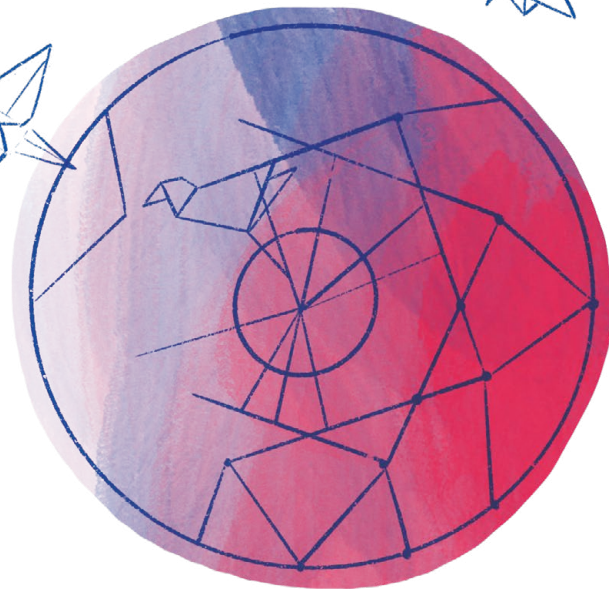
למנצח קשת-ה'קהל
מאז' אהרן כצנ'.

שמחת' עס מאז טשי' הק'נים
נשא' הן עש'ניו.

אפ'חני' ל'צא' מן ה'ה'ת
פ' י'זא' י'ני' ה'א' ה'יה'.

י'שי' ת'ז'ה' ל'א' ו'ש'ה' ט'אה'ה'
ז'י'ז'י' ח'אה'ה' ל'צ'ה'.

(ז'י'א' ח'מי'ש' ד'ת'ח'לה' י'ני' ל'א'ל'ז'
מ'ש'ר' 12)

שלושה סמלים קבליים רבי עוצמה מתלכדים לתמונה מרהיבה:

השושנה

היא סמל לכנסת ישראל, לשכינה, ובקבלה לספירת המלכות המכונה גם ספירת השכינה.

הציפור

העשויה להיות בת קולם של נשמות גבוהות או של צדיק מהעולם העליון המתגלם בציפור ודרכה מגלה את סודות התורה (לפי ר' חיים ויטאל). גון הספיר הוא צבעו של כס הכבוד "בְּמָצָא אֶבֶן-סַפִּיר, דָּמוּת כֶּסֶּא" (לפי יחזקאל א' כ"ו, ו-י' א ומדרשים שונים בתלמוד); אבן הספיר היא אחת מאבני החושן של הכהן הגדול.

השלום

כדברי ישעיהו: "וְכָתַתְּ חֲבֻכָּתָם לְאִתִּים, וְחֲנִיתוֹתֵיהֶם לְמִזְמֵרוֹת--לֹא-יִשָּׂא גֹי אֶל-גֹּי חֶרֶב, וְלֹא-יִלְמְדוּ עוֹד מִלְחָמָה". בקבלה ניתן לראות את תשע הספירות שמעל ספירת השכינה מחוברות אליה ומשפיעות עליה שפע מעצם האלוהות, או אז העולם נמצא בתכלית ההטבה האלוהית, שהיא השלום.

ציפור השכינה, הדרה בלב השושנה, נושאת לעולם את סוד התורה – להביא לידי שלום.

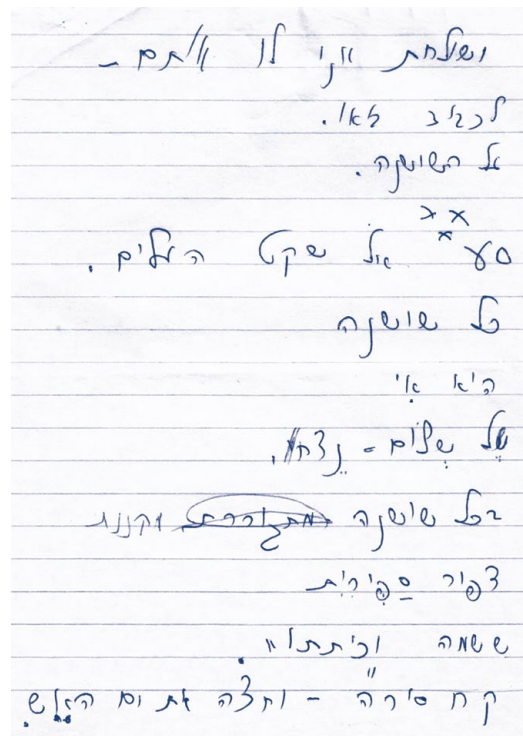
כל שושנה

לחן: מארינה מקסימיליאן
ביצוע: דין דין אביב

כָּל שׁוֹשְׁנָה הִיא אֵי
שֶׁל הַשְּׁלוֹם הַמְּבֻקָּח,
הַשְּׁלוֹם הַנִּצְחִי.

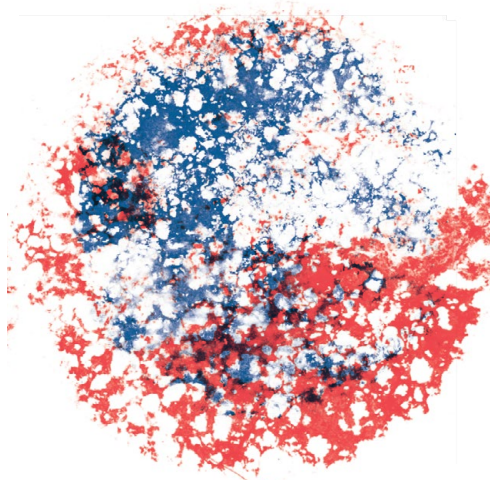
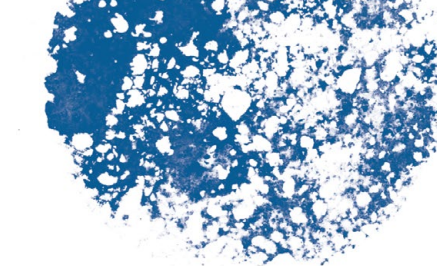
בְּכָל שׁוֹשְׁנָה מִתְגַּוְרֶרֶת
צִפּוֹר סְפִירִית
שֶׁשָּׁמָּה "וְכָתַתּוּ".

וְנִדְמָה
כֹּה קְרוֹב
אוֹר הַשׁוֹשְׁנָה,
כֹּה קְרוֹב
נִיחוּתָהּ,
כֹּה קְרוֹב
שֶׁקֶט הָעָלִים,
כֹּה קְרוֹב
אוֹתוֹ אֵי –
קַח סִינָה
וְחַצְּהָ אֶת יָם הָאֵשׁ.

כיאה לציירת, יוצרת זלדה בשיר זה ציור בצבעים עזים ובעירוב חושים. בתוך השיממון הצהוב ועד רדת החושך בתוכם "בִּלְעֵנוּ אֶבֶק", בולטים הלובן המבושם בלב האפלה מול האש המבעיתה בעינו של קין; שני יסודות סותרים המתקיימים בנפש האדם ובחיים האנושיים, ומכך בהוויה האנושית המיוצגת כאן על-ידי הנשים. היסוד העדין והשופע מול היסוד הכוחני והתוקפני, יסוד החסד (ספירת חסד/גדולה) מול יסוד הדין (ספירת דין/גבורה) בהוויה הקבלית. אחד מסמלי ספירת דין/גבורה הוא "אש" ואחד מכינוייה הנוספים הוא "פחד", ולכן – "הפחד חס".

בנחל אכזב

לחן: תמר אייזנמן
ביצוע: יהודית רביץ ותמר אייזנמן

בְּנַחַל אֶכְזָב
הַחֹשֶׁק הַיָּחָף
מְרִיעַ לְשָׁרֵב
בְּחֻצוֹצְרָה שֶׁל פֶּז.

מִשְׁתוֹלֵל הַשָּׁרֵב,
הַשֶּׁמֶשׁ יֵשֶׁק.
הַחֲשִׁיד הָעוֹלָם
בִּלְעֵנוּ אֶבֶק.

רַק הַיִּסְמִין בְּאֶפֶל
יִלְבִּין

וְעֵינֹו שֶׁל קִין
מְצָרָה אֵשׁ.
נָשִׁים מְתַעֲלָפוֹת מְרִיחַ מְתוֹק,
מִפֶּחַד חֶם.

זלדה שניאורסון מישקובסקי נולדה בכ"ו בסיוון תרע"ד, 20.6.1914, בת יחידה להוריה שלמה שלום שניאורסון ורחל חן, לאחר 8 שנות ציפייה, ביקאטרינוסלב (כיום דניפרו) שבאוקראינה.

זלדה היתה בת לשושלת יהודית עתיקה ומפוארת, בת לחסידות חב"ד. מצד אימה היא נצר למשפחת חן. סבה, הרד"ץ (הרב חיים דוד צבי הירש חן), הטביע חותם עמוק על חייה ואישיותה, וזלדה אף תיארה אותו בשיריה. מצד אביה היא נצר למשפחת שניאורסון; בן דודה של זלדה הוא ר' מנחם מענדל שניאורסון, הרבי מלובביץ. זלדה קיימה קשר מכתבים קרוב עם בן דודה האהוב והנערץ.

מגיל 4 ועד גיל 11 חיה זלדה בבית הסב – הרד"ץ, בצ'רניגוב שברוסיה. בבית רחב הידיים התגוררו סבה וסבתה, זלדה והוריה ושתי דודות שטרם נישאו. בד בבד עם רוח החסידות, היתה בבית פתיחות ואהבה לתרבות ולספרות רוסית ואירופאית, והשלווה שרתה בו. הבית המה מבקרים ואורחים בכל העת. אך ב-1918 ואילך התגברו הפרעות ביהודים, ושיאן היה רצח דודה, בנו של הרד"ץ, ב-1919.

בגיל 11 עלתה זלדה עם הוריה וסבה לישראל, והמשפחה התיישבה בירושלים. באותה השנה נפטר סבה, וכעבור שישה שבועות נפטר גם אביה. זלדה קיבלה היתר מיוחד כבת יחידה לומר קדיש על אביה וסבה בבית הכנסת הגרדזיני, ועשתה זאת מדי יום במשך כל שנת האבל. לימים אמרה שבכל אמירת קדיש עבר עליה גיהנום.

כתב היד של השיר "ילדות או בהגיע סבי" שמעולם לא ראה אור, מן העיזבון

יְצַחְרָאֵל זַהֲקִי' 20'

קִיּוּנִי חַיִּים, מִלְצֵי 36 מֵאָצָה.
יָקָר זַהֲקִי' 20' צִיְהוּסְלִים.

פֶּלֶחֶם רַפְסָא

אֵל כַּדִּיּוֹ שֶׁזֶן 36.
וְאֵל זֶן הַקִּצִּיט.

וְהִיא נֶטֶשׁ אֵלֶּי.

זֶשֶׁבֶה הֵי'ן וְהֵלִים

זֶחֱמִ' שֶׁמֶשׁ

שֶׁהָאֵל הַפֶּכֶסֶת

וְהַטֶּחֶץ זֶנִּי' (אֵל)
אֵל תִּקְוָה'.

אֵלֶּי' סִמְלִי צִיְהוּסְלִים

פֶּלֶחֶם רַפְסָא

אֵל הַקִּצִּיט, זֶשֶׁמִּים.

וְהִיא פֶּשֶׁלֶךְ אֵלֶּי

(וְהִיא קִיְצֵט 36)

זֶחֱמִ' זֶרֶם סִימִי

וְסִמְלִי גֵן הַיָּדִי.

זֶרֶם הַקִּיט

שֶׁל הַטֶּחֶץ.

אֵל זַהֲקִי' 20' מִלְצֵי 36

פֶּלֶחֶם רַפְסָא

אֵל הַטֶּחֶץ.

וְהִיא הַסִּמְלִי אֵלֶּי

זֶשֶׁמִּים הַפֶּכֶסֶת

שֶׁל אֵלֶּי

זֶחֱמִי 36 מֵאָצָה

פֶּלֶחֶם רַפְסָא

אֵל הַטֶּחֶץ

פֶּלֶחֶם רַפְסָא

פֶּלֶחֶם רַפְסָא

פֶּלֶחֶם רַפְסָא.

זלדה חיה עם אימה בשכונת שערי-חסד במחסור ובעוני, ולמדה בבית הספר "שפיצר", בו, סיפרה, חשה מחנק. בהמשך למדה בסמינר למורות "מזרחי" בשכונת מוסררה, שבו למדו בנות דתיות וחילוניות. שם זכתה לעידוד ולהערכה של כישרונותיה בציור ובכתיבה. ידידותיה מן הסמינר הפכו לחברות נפש למשך שנים רבות.

עם סיום הלימודים בסמינר עברה זלדה עם אימה להתגורר בתל אביב, שם למדה ציור אצל הצייר חיים גליקסברג. לאחר שנה עברו השתיים לחיפה ערב נישואיה של אימה לרב של שכונת "אחוזת" בחיפה. שנתיים מאוחר יותר עברה זלדה לבדה להתגורר בירושלים ולמדה ב"בצלאל". במהלך תקופה זו עבדה זלדה זמן קצר כצבעית, והיא סיפרה על תקופה זו כי היתה היפה בחייה.

זלדה נאלצה להפסיק את לימודיה ב"בצלאל" ולשוב לחיפה לטפל באימה שחלתה ובבן זוגה של האם, שחלה גם הוא. בחיפה החלה לעבוד כמורה בבית ספר דתי לבנות. עם מות בעלה של האם, שבו זלדה ואמה לירושלים, והתגוררו בדירה קטנה וישנה ברחוב צפניה בשכונת כרם אברהם. זלדה שימשה כמורה והשתיים חיו בדוחק. באחד ממכתביה כתבה: "ההוראה ממיתה בי את השירים".

בגיל 36 נישאה זלדה לחיים מישקובסקי, אותו הכירה באחד מביקוריה בחיפה. חיים כונה בפי ידידיו "חיים ארוכים" בשל גובהו. הם חיו יחד עם אימה בדירה שברחוב צפניה בירושלים. חיים, רואה חשבון במקצועו, עודד את כתיבתה של זלדה ואת פרסום שיריה. נישואיהם ארכו 21 שנה עד למותו, והיו מלאים אהבה והערכה הדדית. וכך כתבה זלדה על חיים לאחר אחת מפגישותיהם הראשונות במכתב לחברתה שושנה חן זהבי: **"בינתיים פגשתי בבית הכרם, הלא סיפרתי לך... אחד רַע. אמנם רק מילים אחדות החלפנו בינינו. אך בחברתו הרגשתי מין שלווה כזאת, שלום פנימי שמעולם לא ידעתי בחברת אדם. כאילו כל מה שקרה ויקרה עמדו הוא הדבר הנכון שצריך להתרחש כי הכל שמש. כאילו אין בי דבר מיותר ולא בו. ולא בעולם".**

ספרה הראשון "פנאי" התפרסם בהיותה בת 53, שנתיים לאחר מות אימה. שיריה התפרסמו עוד קודם לכן בכתיבי עת ובעיתונות, במשך 35 שנה. הספר זכה לקבלת פנים נלהבת מצד קהל הקוראים ומצד הביקורת. שירתה כבשה את לבבות הקוראים מכל גוני הקשת הישראלית ואף תורגמה לשפות שונות.

זלדה פרסמה 6 ספרים שזכו להצלחה, וכונסו לאחר מותה בספר "שירי זלדה". על יצירתה נכתבו ספרים ומאמרים רבים. 30 שנה לאחר פטירתה, יצא לאור הספר "ציפור אחוזת קסם", שכלל שירים ורשימות, קטעי יומן, מכתבים, ציורים ואיורים מעזבונה.

לאחר מותו של חיים ב-1971 שיכנה זלדה בביתה נשים צעירות עד לנישואיהן. קשריה האמיצים עימן ארכו גם כשהפכו אימהות בעצמן וזלדה הפכה מעין סבתא לילדיהן. הצלחת שירתה הביאה אל ביתה אנשים מכל חלקי החברה הישראלית, חילוניים כדתיים. ביתה, כבית סבה, היה פתוח לכל. בין באי ביתה היו שהפכו לידידי נפש שסעדו אותה בחודשי המחלה הקשים, בהם היתה מאושפזת בבית החולים, עד לפטירתה ממחלת הסרטן בכ"ח בניסן תשמ"ד, 30.4.1984.

זלדה נפטרה במוצאי יום השואה, שבו התנגן ללא הרף, כבכל שנה מאז הולחן בידי חנן יובל ובוצע על ידי חוה אלברשטיין, השיר שכתבה ומסתיים בשורה:

"לְכָל אִישׁ יֵשׁ שֵׁם / שֶׁנֶּפֶת לוֹ הֵיָם / וְנֶפֶת לוֹ / מוֹתוֹ".

וכפי שכתבה זלדה בשיר אחר:

"הָלֹא קָרָקַע הֵיָם / מְרַכָּה לְאֵלֵהֶם".

כל הלילה בכיתי

לחן: רד שמואלי ויוגב גלוסמן
ביצוע: רד שמואלי

כָּל הַלַּיְלָה בְּכִיתִי
רְבוּנוֹ שֶׁל עוֹלָם
אוֹלֵי יֵשׁ מָוֶת שְׁאִין בּוֹ
אֱלִימוֹת
מָוֶת שְׁדוּמָה לְפָרַח.
כָּל הַלַּיְלָה הַפְּלִתִי תַּחֲנוּנֵי
אֶפְלוּ אֲנִי עֶפֶר
תַּהֲיֶה בִּי מְנוּחָה
לְהַבִּיט אֶל גְּבֹהֵי שָׁמַיִם
עוֹד וְעוֹד וְעוֹד
לְהַפְרֹד מִיָּפֶזִים,

כָּל הַלַּיְלָה חֲשַׁבְתִּי
בְּרִיּוֹת רְבוֹת גְּרוֹת
בְּחֻזֵּי הַכּוֹאֵב
וְסִפּוּרִים שׁוֹנִים,
צָרִיד לְהַדְלִיק נֵר
וּלְהַבִּיט עֲלֵיהֶם
בְּטָרֶם אִישָׁן הַמָּוֶת.

סיום השיר הוא פרפרזה על הביטוי "הָאֵר/הָאִירָה עֵינֵי פֶן אִישָׁן הַמָּוֶת", המופיע בתהילים י"ג ד וב"קריאת שמע על המיטה", הברכה שנאמרת טרם השינה. ההבדל בין שני הביטויים הוא ההבחנה בין פחד המוות התוקף לפני השינה ("פֶן אִישָׁן הַמָּוֶת"), שהיא במידת מה אבדן הכרה זמני, בקבלה נתפסת השינה כפרק זמן של עדיבת הנשמה את הגוף ושובה אליו עם הערות; ובין ודאות המוות הסופית ("טרם אִישָׁן הַמָּוֶת"). בשיר מתייחסת זלדה לחיים כתוֹךְ של ערות ולמוות כתוֹךְ שינה. בהתרחשות הלילית של השיר, נדמית זלדה כמעין "שומר לילה" המתוֹךְ בין החיים והמתים, מבקש להאירם בפנסו ובאמצעות האמנות – השירים והסיפורים, להדליק נר תמיד לכל בריה וסיפורה שבחזה הכואב, ולהביט עליהם כל עוד ניתן לה הזמן, עד לשינת המוות.

ואיקץ

לחן וביצוע: מירה עווד

ואיקץ והנה הבית מואר
אך אין איש אתי בבית -
ועצב פזה
ועצר.
והלא שמחת השמש
דבר יום ביומו
והלא הר
והלא אש.
הוי
היפי נתקע כמו ספין
בלב.

לפנחס יסעור היקר
שביום

אמנה לא החזיר שאל מאמנים
כל היא חשבתי

כן קראה אנשים אינני וזכרתי
הסוף -

ואם אז איתי נחמים אינני ואינני
בזמנה הרגל -

אך ברחמי פאנו עני חליל

אחרי לא תחשבו בחסותי שחיים
לא פנימה של יצירה לא שיהיה נלמה
חכם בעיני -

אבתקוויני עזקך מן הדקל של היצירה
לא ייהאיר הנהיה

אם חזיון
אינניו הינו חלילה ואל ואם -
אבטטלה להלויש נחלים צדי
דבר שאל אפסר לאניב - אל שמחה
חליל מלכא ואל אחרים
רפאלה שמחה לך עקרב
זהרתי בנחלים שמחים וזנינים
אטלפים - שטאליס גם הם לפסזמים
באלסן לא צבול

ז'ב'ג' צבדי
אם יזכרתי לך כח'ר.

יפעתה של זלדה

(על "פנאי")

מאת מאיר ויזלטיר

לא כדאי להתאפק, ונעים להגיד לקורא, בפתח הרשימה: ספר השירים 'פנאי' הוא אוצר יקר, שכדאי למחר לחננת, לקנותו, קודם כניסת השבת, ולהקדיש לו את שעות הקריאה השבועיות. אפשר בהחלט להזניח, לכבודו, את המוספים הספרותיים ואת הרשימה שלהלן.

לספרה הנפלא של זלדה סגולות מפתיעות, העתידות להעניק לו מקום מיוחד על מדף השירה העברית. תום ומקוריות מפעימים מייחדים את לשון השירים האלה ונותנים בהם ממד היפנוטי, עדין וכובש. תום זה ומקוריות זו בשימוש הלשון אינם

מנותקים כמובן, מסגולות אחרות של הספר. אבל, בקריאה ראשונה, עשויה העמידה עליהם להחיש את קירובו של הקורא לעולמו של הכתוב.

אבל טעות היא לחשוב, כי עסק לנו עם תפיסה תמימה-נאיבית צבעונית וחולמנית מתוקה. מידת המודעות של השירים האלה מורכבת מאוד. היא שמחה של עוצמה והישג, השואבת את כוחה 'ממתיקות הסוד', לא מהלכל רוח אוריריים.

... שני מוטיבים מרכזיים לשירתה של

זלדה, כשהם מחוברים בחיבור משמעותי: 'פרש מעופף' הוא גירסה אמיצה ומוגדלת של הפרפר. הוא הדימוי, אם נסתכן בניסוח גס, לאי-הקבע, לאי-התכלית, לתנועה-לשמה, לססגוניות-לשמה, למעוף. תכליתו – הנהירה אל הים, המגלם אצל זלדה את מחוזות החופש וההתעלות, ואף את קרבתה של אלוהות. הים אצל זלדה הנו, במידה רבה, בריה אכסוטית דימייונית-למחצה. צמידותה הרגשית האותנטית של המשוררת לנוף הירושלמי מעניקה לים ממד כמעט אגדלי.

שירי זלדה אחוזים דבוק חרישי ומקסים של חיים. חיים שואפי-חופש של עושר, המסרבים לאבד מצורתם ההיולית. אנו מחזיקים בידנו ספר-שיי-רים אינטימי מאוד, אפוף חושניות של הרגשה ושל לשון. על כמה ספרי שירה עבריים אפשר לומר כך?

עם סבי

לחן: ענת מלמוד

ביצוע: נרקיס

בְּאַבְרָהָם אָבִינוּ
שְׁבִלִילָה סֶפֶר מַזְלוֹת,
שֶׁקָּרָא אֶל בּוֹרְאוֹ
מִתּוֹךְ הַכֶּבֶשׂ,
שָׁאֵת בְּנוֹ עָקֵד –
הָיָה סָבִי.
אוֹתָהּ אֲמוֹנָה שְׁלֵמָה
בְּתוֹךְ הַשְּׁלֵהֶבֶת,
וְאוֹתוֹ מִבֶּט טָלוּל
וְזָקֵן רַךְ-גָּלִים.
בַּחוּץ יָרַד הַשֶּׁלֶג,
בַּחוּץ שָׁאָגוּ:
אִין דִּין וְאִין דִּין.
וּבְחֶדְרוֹ הַסֹּדֵק, הַמְנַפֵּץ
שָׁרוּ בְּרוּבִים
עַל יְרוּשָׁלַיִם שֶׁל מַעֲלָה.

זלדה זוכרת את בית אביה המסורתי, החגיגי, המכונס ולעומתו – החוץ: מין עיר עתיקה, עם נהר וחופים והרבה גנים ופרחים. והייתי הרבה בחוץ עם כל הילדים. והניגוד הזה, שבחוץ שרו שירי לעג לרבנים והיו צועקים שירי לעג למשפחה. שיר די לא נחמד. עד כדי כך שיותר מאוחר, כשכבר הגעתי לירושלים, ואיני יכולה לזכור מה צעקו, אני עוד פחדתי להגיד שאבי רב, כי זכרתי שזה היה דבר לא מכובד.

היה הבית, אבל ברחוב היתה גדלות בכל הדבר הנורא הזה של שפיכות דמים. זה עורר איזו תשוקה לחיים האמיתיים ואני חושבת שמהו נשאר. כי בלעג הזה, וכששרו "במקום אתמול יש לנו מחר" וחשבו שיוכלו להשתחרר מצורות חיים ולהתחיל הכל מהתחלה, היה בזה איזה קסם פרוץ. נשארה איכשהו ההשפעה שצורות החיים הישנות הם כאילו כבלים. ועכשיו הכל חגיגה ואמא אפילו תפרה לי שמלה יפה, מוילון, לכבוד האחד במאי. ובבית, סבא, ותמיד היה קהל, ושרו ניגונים וסיפרו אגדות חסידיים, ושלווה ורוך; ובחוץ – שרו את שירי המהפכה: ולא היה דין ולא דין. הניגוד היה קשה.

תמר מרוז, זלדה, הארץ 24.9.1971

"לית דין ולית דיין" (אין דין ואין דיין) מקורו מדרש האגדה, ויקרא רבא (פרשה כ"ח), שם מתואר מצב שבו לכאורה אנשים מהלכים בדרכי ליבם ובמראה עיניהם בלא חוק אלוהי שמגביל ומרסן אותם. הביטוי מיוחס לר' מנחם מנדל מקוצק אשר לפי סיפור המעשה שקע יותר ויותר במרה שחורה עד שלילה אחד זעק "לית דין ולית דיין!" והסתגר בחדרו כעשרים שנה מבלי לצאת עד מותו.

שני יסודות

לחן וביצוע: אסתר רדא

הִלָּהֶבָה אוֹמֶרֶת לְבָרוּשׁ
כְּאֶשֶׁר אֲנִי רוֹאָה
כִּמָּה אַתָּה שָׁאֵנָן
כִּמָּה עוֹטָה גָּאוֹן
מִשְׁהוּ בְּתוֹכִי מִשְׁתּוֹלֵל
אֵיךְ אֶפְשֶׁר לַעֲבֹר אֶת הַחַיִּים
הַנּוֹרְאִים הָאֵלֶּה
בְּלִי שִׁמְץ שֶׁל טְרוֹף
בְּלִי שִׁמְץ שֶׁל רוֹחֲנִיּוֹת
בְּלִי שִׁמְץ שֶׁל דְּמִיוֹן
בְּלִי שִׁמְץ שֶׁל חֲרוּת
בְּגִזָּאוֹ עֲתִיקָה וְקוֹדֶרֶת.

לוֹ יִכְלָתִי הֵייתִי שׁוֹרֶפֶת
אֶת הַמִּמְסָד
שִׁשְׁמוֹ תְּקוּפּוֹת הַשָּׁנָה
וְאֵת הַתְּלוּת הָאֲרוּרָה שֶׁלָּךְ
בְּאֲדָמָה, בְּאֵוִיר, בְּשִׁמְשׁ, בְּמָטָר וּבִטֵּל.
הַבְּרוּשׁ שׁוֹתֵק,
הוּא יוֹדֵעַ שֶׁיֵּשׁ בּוֹ טְרוֹף
שֶׁיֵּשׁ בּוֹ חֲרוּת
שֶׁיֵּשׁ בּוֹ דְּמִיוֹן
שֶׁיֵּשׁ בּוֹ רוֹחֲנִיּוֹת
אֵךְ הַשְׁלֵהֶבֶת לֹא תִבִּין
הַשְׁלֵהֶבֶת לֹא תֵאֱמִין.

כאשר יצאו לאור הספרים
שאחרי "פנאי" היה אוחד
בזלדה איזה צער מדי הופעתו
של ספר. היא היתה אומרת
שבעצם רק חיים (בעלה) היה
שמח ממשי, שמחה אמיתית,
כשיצא ספר שלה, וכי מאז
מותו של חיים אין לה בעצם
בשביל מי להוציא ספר, כי
איש לא שמח כמוהו.

עדה צבי, יער מלא כוחות
וקסמים, מבפנים, כרך מ"ו
חוברת 4, סתיו 1985

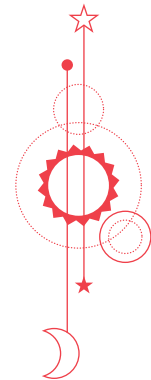

הבחירה במילים בעלות
אסוציאציות סמליות יהודיות
עתיקות ("מלך", "בית")
והשימוש בתיאורים כלליים
עד לטור הלפני אחרון של
השיר, מציגים מצב שמעבר
לחווייה האישית. החוויה
מיוחסת לבת מלך אנונימית.
זהו תיאור של מצב ארכיטיפי,
עמוק ועתיק של ירידה
מגדולה והחשפות לבדידות
ולהשפלה. רק במילה
"שורשי" מוצג ה"אני"
בגלוי, מתקיימת החשיפה.
זוהי נקודת השיא של המצב
הנורא שבו מצויה המשוררת.
השיוך העצמי בסוף השיר
מאפשר הבנה רטרואקטיבית
של השיר כולו גם כחווייה
אישית.

כאשר חי המלך

לחן וביצוע: שרון רוטר

כְּאֶשֶׁר חִי הַמֶּלֶךְ
הָיָה כְּבוֹד בֵּת הַמֶּלֶךְ
פְּנִימָה
בְּבֵית.
עֲכָשׁוּ הַבֵּית רְסִיסִים רְסִיסִים.
כְּאֶשֶׁר חִי הַמֶּלֶךְ
הִיְתָה צְנִיעוּת
הָיָה חֵג.
כְּאֶשֶׁר חִי הַמֶּלֶךְ
הִיְתָה הַשְׁבֶּת שׁוֹשְׁנִים
עֲכָשׁוּ הָיָא פֶּצַע.
כְּאֶשֶׁר חִי הַמֶּלֶךְ
הָיָה הַמְחֻשְׁבוֹת שְׁבֵלָב
צִפְרִים
שֶׁהִתְעוֹפְפוּ בְּעֶרֶב,
שֶׁחָבוּ לְמִנוּחַת הָעֶרֶב.
עֲכָשׁוּ חֲשׁוֹפִים שְׁרָשִׁי
וְאֲנָשִׁים דּוֹרְכִים עֲלֵיהֶם.

בה קרוב אור השושנה

יסודות מיסטיים מן הקבלה בשירתה של זלדה

מלילה הלנר-אשד

זלדה משוררת את שירת הנפש, ושירתה היא שירה מיסטית במובהק. היא מלאה געגועים וערגה לקרבת אלוהים, ויש בה עדות לחוויות עזות של נוכחות והתקשרות עם האלוהות ושל התרחבות הנפש האישית והתרוממותה מעבר להוויה העולמית הפיזית אל מרחבים קוסמיים ואלוהיים.

זלדה היא משוררת מיסטית יהודיה מאוד. הסמלים הגדולים הפותחים את שערי התקשרות הנשמה עם האלוהות הם יהודיים במובהק ומקורותיהם בלשונות של תורת הסוד היהודית, הקבלה ועולם החסידות ממנו היא באה.

בשירתה של זלדה סמלים רבים שמקורם בקבלה, בתורת הסוד היהודית – שושנה, ים, עולמות, אש, ציפור ועוד, החוזרים שוב ושוב. אלו נוכחים בשירים לא כעיטור או שיבוץ אלא כסמלים רבי כוח הפותחים במצבים המתוארים בשיר מרחבים חדשים של מיתוסים זוהריים, שפת הגעגועים לאלוהים. סמלים אלו מאפשרים לעבר המיתי והאישי לעלות ולנכוח, צבעוני וחי, בתוך ההווה. השושנה, האש, הציפור, דומה שלכל אלה קיום במימד הפיזי והחוש, אך במהלך מלאכת השיר הם הולכים ונטענים במשמעות של יסודות קיום, של סמלים מיסטיים גדולים המעידים על נוכחות האלוהות בעולם.

השושנה

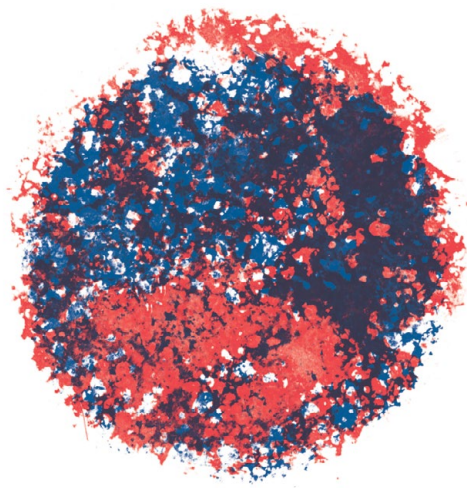
השושנה מופיעה שוב ושוב בשיריה של זלדה. נדמה שהמשוררת מתבוננת בשושנה חיה, מוצאת נתיב דרך עלי הכותרת הקטיפתיים שלה אל תוך ליבה, ותוך כדי ההתבוננות נפתחת השושנה להתחבר לשושנה מיתית וקוסמית. בספר הזוהר השושנה היא מסמליה הגדולים של השכינה. כך היא מתוארת בשורות הפותחות את ספר הזוהר:

זוהר ח"א א ע"א: "רבי חזקיה פתח, כתוב (שיר השירים ב) 'כְּשׁוֹשָׁנָה בֵּין הַחוּחִים [בֵּין רֵעִי] בֵּין הַבָּנוֹת'. מיהי שושנה? זו כנסת ישראל. משום שיש שושנה ויש שושנה. מה שושנה שהיא בין החוחים יש בה אודם ולובן, אף כנסת ישראל יש בה דין ורחמים". השפה של הקבלה מתארת את האלוהות כעולם הכולל צדדים נסתרים ונשגבים מן המחשבה והדיבור האנושיים, ולצידם פנים פועלות של האלוהות בעולם, דרכם אנו מכירים את האלוהות. הללו מאורגנים בעשר קטגוריות דינמיות עיקריות הקרויות ספירות. השושנה בזוהר היא אחד הסמלים הגדולים של ספירת מלכות, העשירית והאחרונה במערכת הספירות הקרויה גם כנסת ישראל ושכינה. השכינה היא הנוכחות הנקבית האלוהית, השוכנת בזמן, בתנועה, בעולם הפיזי והרגשי בכל פרקיו – לידה, צמיחה, בשלות, קמילה ומוות, עולם ה"שוני המרהיב" כפי שקוראת לו זלדה. השושנה עולה יפיה בין החוחים, הם כוחות הדין הקשה. בשושנה יש את אודם הדין ולובן החסד והזוהר דורש שהשושנה, כשמה, משתנה. לעתים היא מופיעה במופע מלא חסד ולעתים בכוח הדין ולעתים ממוזגים בה הצח והאדום.

השכינה, שושנת העמקים, כפי שקורא לה הזוהר ושושנת הרקיעים, כפי שמכנה אותה זלדה, היא איכות המקשרת בין העליונים והתחתונים, בין העולמות האלוהיים ועולמנו. היא הספירה האחרונה בתוך עולם האצילות, עולם הספירות, אך בה בעת היא המלכה המולכת על המציאות שתחת העולם האלוהי. השכינה קולטת את השפע האלוהי הזורם אליה מכל הספירות שמעליה, והיא האחראית על חלוקתו הצודקת בתוך עולמנו.

הנה השושנה בשירה של זלדה "כל שושנה" היא אי של שלום מובטח, אי של שלוה אלוהית בלב משברי העולם. אור השושנה, השלום, הציפור הספירית, אינם מתקיימים בגלקסיה אחרת. האפשרות לחוויה של מציאות אחרת לא בשמים היא, "בה קרוב אור השושנה". אין מרחקים עצומים ומחיצות הרמטיות הסוגרות בין הנפש והשושנה, זאת חשה נפש המיסטיקאית, אלא

האלוהות חזרה לקיום בעולם הזה. אך בתוך החוק והמצווה, הר סיני שלה בוער כולו באש, לעתים עד משאלת התאיינות בכלות הנפש. וזלדה מעידה, "הלא הר, הלא אש", בשם ספרה המכיל את השיר. ההר והאש אכן חיים בה, אך במצב האבלות והצער האנושיים שלנו כבני תמותה, יופיים נתקע כמו סכין בלב ואינו רק נושא את הנפש למרחבי החירות והשמחה.

הציפור

החי הוא האלוהי והוא החי האמיתי היחידי. אנו פוגשים בחוויה אישית ועמוקה של הגד זה בשירה של זלדה "אני ציפור מתה". הזוהר מלא בציפורים, **ציפורים** שהן נשמות הבאות לבקר את בני העולם בחודשי תשרי וניסן, ציפורים שבאות כמבשרות, ציפורים המייצגות ספירות השכינה מופיעה כציפור מכונפת גדולה שתחת כנפיה אנו מבקשים למצוא את מקומנו, בחיים כמו גם אחרי המוות. השכינה מופיעה בזוהר אף כציפור שיר סקרנית היוצאת מקינה תחת כנפי אימא בינה (הספירה השלישית "בינה" הנקראת גם אימא) ויורדת לעולם להכיר את בני האדם ששירתם עולה מעלה אליה בתפילה ובלימוד. בשיר "אני ציפור מתה" משוררת זלדה את הקשר החי, הבלתי אמצעי עם אלוהים, כאשר מתוך מצב של תחושת מוות, חידלון, חוסר קשר חי עם העולם, בהיותה ציפור אפורה שנפשה מתה, היא חווה פתאום את השתיקה החיה המלאה של אלוהים "**חַי עוֹלָמִים**" האופפת אותה, ועמה באה הוודאות המיסטית "**רַק אֶתָּה קַיָּם**". כמו הקביעה החסידית העקרונית שהקיים היחיד האמיתי הוא האלוהים "אין עוד מלבדו". החוויה הפתאומית של וודאות זו ממלאה את נפש המשוררת, הציפור המתה, בשיר נסתר וחי, באלוהים חיים.

פתחנו באי ונסיים באי. זלדה מעידה בשיר "אי", כמו מיסטיקאים רבים, על קשר עמוק וחי עם העולם הטבעי על יסודותיו: האדמה וכל מה שטמון בה, האוויר והרקיעים. הכול חי ומדבר אליה. זלדה חווה את הארץ הרקועה על המים כגוף חי. היא שומעת את המים, את התהום היוצרת והמאיימת, את שורשי העולם, את דיבור המתכות. חושיה הפנימיים פתוחים לגמרי לעולמות ובמצב אקסטטי זה, העולם מסחרר את ליבה. במצב זה "**בְּגִבְהֵים מְתֻּצָצִים עוֹלָמִים**". ובתוך האקסטזה הזו המאיימת להטביע אותה בשאונה, המחשבה על האלוהים היא אי במערבולת, נקודת השקט והעוגן, ה"מקום", לב השושנה, שאפשר לחזור אליו מן הסחרחורת המיסטית, כמו במילות ספר יצירה "אם רץ לבך שוב למקום".

לקצוות הנפש של זלדה –
השבת, כרמז לעולם הבא
שכולו טוב, **והים**, שהוא
הכוח הגולמי, האלים, הטמיר,
היצרי, של העולם הזה, ובו
תהומות ונגוהות בערבוביה,
לשניהם מבע כמעט בכל
שיריה ב"פנאי". בשיחתה
אינה נוגעת בשניהם, רק הד
שבת ותהודת הים כנפגשים
בלי משים בעצם אישיותה.
רבקה כצנלסון, **במוצאי-שבת
עם המשוררת זלדה**, מאזניים,
ספטמבר-אוקטובר 1967

משירי הילדות

זלדה

הייתי פֶּרֶפֶר
שֶׁהוא אִי-עֶשֶׂיה
שֶׁהוא אִי-קֶבֶע
שֶׁהוא מְלָכוֹת.
הַלֹּךְ הַלְכוּ
שְׁנוֹתֵי הָרֶכּוֹת
לְבָקֶשׁ מְתִיקוֹת
וּפָגְעוּ בְּשֶׁרְשֵׁי הַיָּם.

הוּי! הוּי! הוּי!
אֲבִי וְאִמִּי
בֹּכִים עַל הַחוּף.

לְמָה הִבְכִּי?
לְמָה הִהִי?
הֲלֹא קָרַקַע הַיָּם
מִרְפָּה לְאֱלֹהִים.

האמונה באסטרולוגיה ובגלגל המזלות היתה מצויה בישראל עוד מתקופת חז"ל והגאונים, דרך פיוטי ינאי ור' אלעזר הקליר במאה השישית והשביעית, ובחיבורי ר' אברהם בן עזרא מימי הביניים, שהדגישו את השפעת הכוכבים על המתרחש. מהשיר "עם סבי" ידוע לנו כי הרד"ך "ספר מזלות", וכאן המזלות מצויים בתוך תמונת האושר של זלדה כילדה, עם בנות משפחתה המורחבת.

ומעניין פירושו של הרשב"י לתלמוד ירושלמי (מסכת ראש השנה ב הלכה ד) "לפי שהרקיע של מים והכוכבים של אש והן דרים זה עם זה ואינן מזיקין זה את זה לפיכך עושה שלום במרומיו" כלומר יכולתם של השמים (מים) והכוכבים (אש) לשהות יחד למרות הניגודים ביניהם היא סממן מובהק לשלום הקוסמי והאלוהי. כך גם בשיר מצויים המים שלמטה (ים), המים שלמעלה (שמים), והכוכבים (אש), עם בנות המשפחה, בדוגית השלום.

"פנאי הוא תנאי", אומרת זלדה בקולה החרישי. עיניה הצלולות, שצבען נע בין אפרורית רכה לבין ירקנות שקופה, מביטות נכון.

"תנאי למה?" שואלת אני.

"לשירה, למחשבה", עונה זלדה, וחיוך קליל משתהה בזוויות שפתיה הדקות, הרגועות.

רבקה כצלסון, במוצאי-שבת עם המשוררת זלדה, מאזניים, ספטמבר-אוקטובר 1967

פנאי

לחן: יקיר הלל
ביצוע: דאנה איבגי

הָיָה לָנוּ אוֹצֵר סְמוּי שֶׁל פָּנָאִי
עָדִיו פָּאִוִּיר הַבֶּקֶר,
פָּנָאִי שֶׁל סְפוּרִים, דְּמָעוֹת, נְשִׁיקוֹת
וְחֻגִים.
פָּנָאִי שֶׁל אִמָּא, סִבְתָּא, וְהִדּוּדוֹת
יוֹשְׁבוֹת בְּנַחַת בְּסִירָה
שֶׁל זֵיו,
שְׁטוֹת אֵט-אֵט
בְּדוּגִית הַשְּׁלוֹם
עִם הָיָרֵחַ וְעִם הַמַּזְלוֹת.

את שואלת על אמונה
בהשקפת עולם? אמונה אינה
סטאטית. תנועת הנפש היא
מאד דינאמית. צער או שמחה
מביאים אותי להשגה חדשה,
השגה חדשה בין אדם לחברו,
או ביני לבין דבר... הלא אין
אמונה בה מדלג האדם על
עצמו. השבת, היא יורדת אלי.
שבת היא לא ממסד אם היא
אמיתית.

הנפלא הוא שהשמש, השבת
המופלאה, כן נשתלת בלב.
לקבל את השבת פתאום בתוך
הלב הפראי – זה לא חוסר
אונים, לא מצב של עמידה.
אינני מקבלת את "הגזירה"
הקיימת אצל היוונים. האדם
בורא עולם מתוה ובוהו כל
יום מחדש.

יאירה גנוסר, להיפגש עם זלדה,
עיתון 77, ספטמבר-אוקטובר 1977

אין תורה זאלט היסט
וזה
שונ' העק' אר.
אין תעב' אל'
זי חסידות העצח תלמוד ותוס'
והי האר.
אין תורה זאלט
זאלט אל' מל',
זאלט אל' ד' חס,
זאלט אל' סאימה.
נשתה יין
נצ'ק נר.
~~תורה~~ ואל' זאלט
וזה
כתב היד של השיר "הדליקו נר"
שושניא

הדליקו נר

לחן: אהובה עוזרי
ביצוע: אילנה אליה

הַתְּצַמַּח שׁוֹשְׁנַת הָאֵלֶמֶת	הַדְּלִיקוּ בָּר
בְּדוֹר שֶׁל עֲבָדִים	שְׁתוּ יַיִן.
לַהֲרֹס,	הַשְׁבֵּת קִטְפָּה בְּלֹאט
בְּדוֹר שֶׁל עֲבָדִים	אֶת הַשְּׂמֶשׁ הַשּׁוֹקֵעֵת.
לְמֹת?!	הַשְׁבֵּת יוֹרְדַת לֹאט
	וּבִידָה שׁוֹשְׁנַת הַרְקִיעִים.

אִיךָ תִּשְׁתַּל הַשָּׁבַת
פָּרַח עָצוֹם וּמֵאִיר
בְּלֵב צָר וְעוֹר?
אִיךָ תִּשְׁתַּל הַשָּׁבַת
אֶת צִיץ הַמַּלְאָכִים
בְּלֵב בָּשָׂר מִשְׁגָּע וְהוֹלֵל?
הַדְּלִיקוּ נֵר!
שְׁתוּ יַיִן!
הַשָּׁבַת יוֹרֶדֶת בְּלֹאט
וּבִידָה הַפָּרַח,
וּבִידָה
הַשֶּׁמֶשׁ הַשׁוֹקֵעֵת...

מתוך הספר "פנאי" | 1967 || פורסם לראשונה ב"מבוע" | תשכ"ג 1962-1963

כתב היד של השיר "הדליקו נר", נוסח מוקדם

הרגשת האור שבא מעבר לגשמיות

יסודות חסידיים בשירתה של זלדה

ביטי רואי

באחד מהראיונות שנאלה זלדה: "איך משתלבת הדת בשירתך?" על כך ענתה: "אני חושבת שהדת, היא לא יכולה להיות על כל פנים מכשול, כי אם ההיפך מזה, כי הרגשת הסודיות שבחיים, הרגשת האור שבא מעבר לגשמיות, זה לא דבר שהוא מפריע לשירה אלא להיפך, בשירה זה כאילו לא השושנה אלא הניחוח של השושנה, הזוהר שלה או התחושה שהיא מעוררת. זה לא רק ביחס לשושנה, זה גם ביחס לצער ולשמחה ולכל מה שקורה בחיים". (מתוך הסרט "אשה פשוטה. זלדה" מסדרת "העברים", בבימוי יאיר קדר).

שירתה של זלדה ספוגה מונחים ורעיונות חסידיים. כמי שצמחה בעולמה של חסידות חב"ד זלדה ספוגה ברעיונות כגון האמונה במשיח, מיסטיקה של אהבה וכיליון הנפש, ותפיסות אימננטיות של נוכחות אלוהית בכל. ביטויים כגון: "עבודה בגשמיות", "דבקות", "אור", ו"אור אינסוף", "ללא גוון", "נקודה פנימית", לקוחים מהעולם החסידי, לצד סמלים כשושנה, בת מלך, שער ושלחבת. נוסף לכך בולטות בשירתה תפיסות של כפילות עולמות עליונים ותחתונים, פנים וחוץ, נגלה ונסתר ותיאור העולם הזה כאשליה או כמציאות מרובת עולמות.

לית אתר פנוי מניה

הטקסט במסכת חגיגה בתלמוד, מילין על כך שהבריות "עומדות ולא יודעות על מה הן עומדות", ובכך מסמן את "הרגשת הסודיות שבחיים" ואת המימד הנסתר שצפון תחת רגלינו, עליו עמדה זלדה בתשובתה, המשותף לעולם השירה ולחווייה הדתית. לעולם זה, התלוי מעלינו או נמצא מתחתינו, פונה זלדה באומרה "אֲנִי דוֹרְכֶת עַל הָעֶפֶר / שֶׁתַּחְתּוֹ מְדַבְּרִים הַמִּים / מְדַבְּרִים שְׁרָשִׁים... וּבְגָבֵיהֶם מְתַפָּצִים עוֹלָמוֹת". לעולם עליון זה אותו מניחה תורת הסוד היהודית – הקבלה, הוסיפה החסידות חידוש חשוב כי האלוהי שרוי בכל ההווה ו"לית אתר פנוי מניה" (=אין מקום פנוי ממנו). מכאן שהאלוהות אינה רק "בעליונים" ומחוץ לעולם, אלא היא ניגרת אל תוכו

ומחלחלת לכל פינה, לכל ציפור, לכל הר ולכל ציץ עמקים שפורח. העולם כולו הופך לאלוהות רוחשת והאדם נתבע לגלותה ולחוות את "הרגשת האור שבא מעבר לגשמיות".

את המילה "הלא" המציינת הפנייה לעניין ידוע ומוכר, מבקשת זלדה להמיר במילת הקריאה "הוי", הגורמת להביט ביתר תשומת לב בפרטי מראות הטבע, ולהצביע על הנראה והגלוי כרושט סוד ופנימיות. היא מפנה אותנו לחדור מבעד לקליפתם החיצונית של הדברים אל יופיים החרף וזאת מבלי שנאבד את עובדת קיומם המוכרת: "וְהָלֹא שְׁמַחַת הַשֶּׁמֶשׁ / דְּבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ / וְהָלֹא הָר / וְהָלֹא אֵשׁ. / הוֹי / הִיפִי נִתְקַע בְּמוֹ סָבִין / בְּלֵב".

וייפח באפיו נשמת חיים

לא רק העולם והטבע רוויים באלוהות אלא גם נפש האדם. על פי התפיסה הקבלית והחסידית, מתיאור הבריאה בספר בראשית על פיו האל נפח באדם נשמת חיים (בראשית ב, ז) נלמד כי נפשו של האדם מחוברת אל רוח האלוהות שניתנה בה. האני מתואר לא אחת כ"נקודה פנימית", זעירה, אשר איננה ניתנת לראייה, שמציינת לא רק את גרעין האני הפסיכולוגי (self) אלא את הקשר הפנימי לשכינה ולאלוהות. "אני" זה מזוהה עם ספירת מלכות, השכינה, כנסת ישראל וכן נתפס כביטוי להיסטוריה הקולקטיבית של העם היהודי. ריבוי זה הופך באחת את הכינוי "אני" לכינוי כפול או משולש, וודאי לכינוי רב משמעות, המציין את האני הדובר, הכלל והאלוהות. ה"אני" הוא העם אך גם הנפש, שלעתים היא בגלות ולעתים נגאלת, לעתים משועבדת ולפעמים שלטת, וכך גם האלוהות.

לשון הוידיי האישית והחושפנית של זלדה, מבטאת דיבור כפול אל עצמה ואל הצד האלוהי שבה. כדבריה: "לדעתי צריך לכתוב, כאילו מספרת סיפורי לאלוהים, לבורא העולמות, מתוך סיכון ששכניי הגשמיים והרוחניים יראוני משונה, פראית". (מתוך מכתב לעבריה עופר). שירתה הוידיית של זלדה חושפת בפנינו אני כמוס, על חרדותיו ומשאלותיו, שבה בעת מחובר לאלוהי.

אני ואין – כתר וכתר מלכות

זלדה משתמשת בביטוי "בת מלך", כינוי רווח לספירת המלכות ולפן הנוכח של האלוהות בעולם

הקבלי והחסידי. למרות מוצאה הרם, מתוארת בת המלך כמי שירדה ממעמדה. זלדה כמו קוראת ברבים משיריה – "שימו לב אל הנשמה", כמאמר הפיוט מהמאה הט"ז המושר בקהילות החסידיות.

בת המלך מזוהה עם נשמתה של המשוררת, עם האומה והשכינה, שפעם היו "מחשבותיה ציפורים" ואילו היום "אנשים דורכים על שורשיה". היא מייצגת את כל היופי, פנים הבית, הצניעות, החג, השושנה והשבת, אך כעת עם מות המלך איבדה מעמדה והפכה "רסיסים רסיסים". חיבתה של זלדה אל הקבצנים דרי הרחוב, אותם נהגה לארח בביתה, קשורה לתפיסה זו, כי למרות הנראה לעין, מוצאה הרם הוא שמגדירה, זיקתה למקור האלוהי ולאומן המלך, ולא אשליית העולם הזה.

המלכות היא גם הנשמה החסרה, היא המראה בה משתקפות כל המראות וכלבנה שבניגוד לשמש, אין לה מעצמה כלום. "הִיְיְיִי פֶּרֶר / שְׁהוּא אֵי-עֲשִׂיהָ / שְׁהוּא אֵי-קֶבֶע / שְׁהוּא מַלְכוּת". אך חסרונה זה הוא גם יתרונה. יכולתה לקבל את כל הצורות והגוונים, הוא שמאפשר לה לראות גם את האור הגבוה שהינו "ללא גוון כלל". רק משירוקן ויאיינן עצמו האדם, יזכה בהתגלות עליונה ובמראה של "מעשה מרכבה", שהפכה מאז תיאורה ביחזקאל פרק א', לסמל להשגת "מראות אלוהים" ולסוד גדול. ה"אני" יהפך ל"אין" העליון והקסר יתגלה פְּמָלָא מְפָל.

דבקות, התגלות והשבת

כמו הצפייה במראות מעשה מרכבה, ש"אין לה קיום" בלעדיהם, כך גם "הברקים של סיני". המשוררת עורגת לרגעי התגלות ונשמתה מבקשת לצאת מחוץ למציאות היומיומית ולנגוע באלוהי. עם זאת, עליה לשוב ליומיום, בריקוד המתואר בטרמינולוגיה החסידית כמקצב דינאמי של "רצוא ושוב".

בשירת זלדה השבת הופכת להיות "אי" כזה של דבקות באלוהות בין שגרת ימי השבוע, וביטוי לתשוקה לצאת מהעולם הזה. המשוררת מבקשת להגביר את אורה של השבת בכל העולמות ("הדליקו נר"), לראות דרך הנרות לא רק את עולמנו אלא את השפע האלוהי מפעם במישורי מציאות רבים ורחבים. בכתיבתה השורש ד.ל.ק. הופך את פעולת הצתת האש בנרות, לבקשת

אלוהות ודליקה אחרי האל (מלשון ריצה, געגוע ומרדף). השבת היא "מעין עולם הבא" ומה שמכנה המשוררת "פנאי", הזדמנות לחוות נשמה יתרה כאן, בעולם הזה. וכדבריה: "השבת הינה היכל ששעריו פתוחים להרים וליערות, לדגים ולחיות ולכל בריה גדולה וקטנה, שנתפנתה לחשוב על עצמה, שנתפנתה לראות את עצמה, שנתפנתה להתארח אצל עצמה... על כן טועה מי שאומר שהשבת הינה משל, שהשבת הינה שיר. השבת הינה תודעת המציאות של הבריאה". (מתוך מכתב תגובה לתיקוני עריכה שהציע ישורון קשת, עורך "מאזניים", לשיר "הדליקו נר").

ביטול ו"מעבר לטעם ודעת"

משיכתה של זלדה אל המוות ניכרת בהכרזתה: "אֲנִי צְפוֹר מְתָה, / צְפוֹר אַחַת שְׁמֵתָה", ובבקשתה ל"מְנוֹת שְׁאִין בּוֹ / אֱלִימוֹת / מְנוֹת שְׁדוּמָה לְפָרֵחַ". נטיית לב זו, מתלבשת באידיאל החסידי הגבוה של "ביטול" ורצון להישאב ולהיטמע באלוהי.

בהכרה כי החיות האמיתית היא רק באל "חי העולמים", זלדה מעבדת עקרון חסידי חב"די מובהק, שמפרש את דברי המקרא "אֵין עוֹד מַלְבְּדוֹ" (דברים ד, ל"ה), לא כשלילת עבודה זרה, אלא דווקא כהכרזה על בלעדיות האל. המציאות כולה מתבטלת, ובמילותיה – "רַק אַתָּה קִיָּם". ראייה זו דורשת הבטה מעבר למחיצות ולחומות שהן רק "אחיזת עיניים", דרכן מתאר משל חסידי ידוע את עולמנו. ואכן, זלדה אינה בטוחה שראייה כזו תצלח במציאות הבלתי עדינה שסביבה: "הַתְּצַמֵּחַ שׁוֹשְׁנַת הָאֱלֻמּוֹת / בְּדוֹר שֶׁל עֲבָדִים / לְהָרֵס, / בְּדוֹר שֶׁל עֲבָדִים / לְמִנוֹת?!"

בשיר "צל ההר הלבן" מצוי תיאור שנראה לקוח מסיפורי עליית הנשמה של הבעש"ט. שם מדמה זלדה כיצד נשמתה יוצאת מגופה ומתבוננת ממעוף הציפור ברחוב המוכר לה שהופך לארץ זרה. היא כותבת "וְדָמִיתִי שְׁנַפְּשִׁי חֲפָשִׁית בְּמֵת" (על פי תהילים פ"ח, ו). רק כשהיא קרובה לקבל בהשלמה את יציאתה מן העולם, מתרחש היפוך מפתיע והקוטב הטנטי מתאזן עם תשוקתה העזה לחיים ובשימוש במילות הפיוט "לכה דודי" אומרת זלדה: "וְיִצְאָתִי אֶל מְשׁוֹשׁ חֶתָן וְכָלָה".

תנועת המטוטלת החסידית, בין הביטול לאלוהי לבין האָרוֹס והאיחוד שבין גבר לאישה, המבטא בו בזמן גם את הייחוד הגבוה שמתרחש בעליונים – "ייחוד קוב"ה ושכינתיה", רק הוא שמעניק

"תִּקְוָה עֲדִינָה עַד מָאֵד", "תִּקְוָה אֶמְתִּית" אל מול המוות.

יציאה זו מן העולם, בה פותח השיר בתיאור המוות, לעומת יציאה אליו בה הוא מסתיים, מייצגות שני צירי יסוד מנוגדים בשירתה. המשוררת שבה אל העולם, כמי שמבשרת בשורה חשובה של תיקון, בשורה שבדומה לזו שנשלחה ליונה "בצל הקיקיון" המתכלה, אשר אין היא עצמה יודעת במלואה את חקרה.

מתח זה שבין הטנטי לארוטי, מתנקז אל דימוי **השלהבת** הנפוץ בספרי היסוד של חסידות חב"ד. (לדוגמה: **תניא פרק י"ט**). השלהבת מסמלת את נפש האדם, ומבטאת את הרצון לעלות ולהתנתק מהפתילה על מנת לדבוק בעליונים. אך מצידה התחתון, נזקקת היא לחומרי הבערה. אם תתנתק מהשמן, תכלה, אך אם לא תשאף למעלה, תהבהב ותכבה. היכלאותה בין שני קטבים הופכת את השלהבת למטאפורה מרגשת למצב הדבקות האנושי. הדלקת נרות, שתיית יין בשבת, נישואין בין גבר לאישה, כל אלה מאזנים ומקרקעים את שאיפת השלהבת למרומים וזאת מבלי שיבטלו.

נטייתה המיסטית לצאת מהעולם, ניכרת גם בשיר "משירי הילדות" בבקשתה את שורשי הים וקרקעיתו. הוריה מצפים על החוף, חרדים ובוכים, כי מבינים הם שנטיית בתם אל עומק הים מגלמת סכנת מוות והתאיינות. אך עבודה, רק היטמעות

של ה"טיפה" בעמקי האוקיינוס האלוהי, תחשוף את המרכבה האלוהית הנמצאת בקרקעיתו.

מאפיין אחרון זה קשור לתפיסה החב"דית לפיה היחס לאלוהים הוא "מעבר לטעם ודעת", וכולל יסוד של תשוקה שאינה ניתנת להסבר רציונאלי. השלהבת מבטאת אצל זלדה את חווית האמונה כעולה משירה "עם סבי" ובשירי השבת שלה, אך יותר מנוסטלגיה לעולם הדתי ולביטויי הצייתנות בקיום הריטואל המסורתי, מסמלת השלהבת אלמנטים של אנרכיזם, רצון לצאת לא רק ממוסכמות אנושיות, אלא אף מגדרי מציאות הטבע. **"לֹא יִכְלָתִי הֵייתִי שׁוֹרֶפֶת / אֶת הַמֶּמֶסֶד / שֶׁשָּׁמָּה תְּקוּפֹת הַשָּׁנָה"**. רק חיים שיש בהם, לפי דבריה של זלדה, שמץ של חירות, דמיון ורוחניות, מאפשרים **"לְעֶבֶר אֶת הַיָּם / הַנּוֹרָאִים הָאֵלֶּה"**. השלהבת נוגעת בסכנה אשר רק הברוש "השאנן" יכול לרסנה.

תפילה ודיבור עם האל

בחייה ובשירתה מממשת זלדה את רעיון הדיבור הישיר עם האל כלוז החיים הרוחניים. זלדה מתפללת. בשירתה מצויים לא רק מטבעות לשון תפילה ופנייה ישירה לאל: "ריבונו של עולם", "יוצרי", "אל עליון" ועוד, אלא שהיא יוצקת אליהם שיח חי ומספרת לו כמו לחבר קרוב את צפונות ליבה. פסיכולוגיזציה זו של תורות קבליות מופשטות ההופכות לגוף חי של חוויות נפשיות, היא מסימני ההיכר המובהקים של העולם החסידי. מבחינה זו זלדה לא רק מעניקה לתיאוריות חסידיות ידועות לבוש שירי מורכב, אלא "עושה חסידות". היא מגלמת בשירתה דיבור אל האל ואיתו כדבר איש אל רעהו באינטימיות רבה.

בן דודה הרבי מנחם מענדל שניאורסון, הוא הרבי מלובביץ, חש בליריות ובמלנכוליות של בת דודתו. קריאה במכתביהם חושפת את הגרעין הפנימי של העצב והחרדה העולה משירה, אותו מנסה הוא לרכך, למתן ולהרגיע. "דרך הטוב להיטיב" הוא כותב לה לאחר פטירת בעלה, מזכיר לה כי יש לעבוד את ה' מתוך שמחה וחותר: "בברכה לחדוות החיים הבאים ממקור החיים והטוב השית" (=ה' יתברך). אך מבנה הנפש הרגיש של ה"משוררת בשביס", השבריריות והחרדה אינם תואמים תמיד את האופטימיות החסידית של בן דודה שמעבר לים, ואולי הם אלה שסייעו לאזן את המלנכוליות העמוקה שבנשמתה הנמשכת לאור אינסוף.

ליקוטי אמרים

48

ב
ספר יט
הקרוים אדם נשמתם היא למשל כאור הנר שמתנענע
חמיר למעלה. כמכוע מפני שאור האש חפץ במכוע
ליפד מהפתילה ולידבק בשרשו למעלה כיסור האש
הכללי שתחת גגלל הירח כמ"ש בע"ח ואף שעי" זה
יכבה ולא יאיר כלום למטה וגם למעלה בשרשו
יתבטל אורו במציאות בשרשו אעפ"כ בכך הוא חפץ
במכוע. כך נשמת האדם וכן בחי' רוח ונפש חפצה
וחשקה במכועה ליפד ולצאת מן הגוף ולידבק בשרשה
ומקורה בחי' חי החיים ב"ה הגם שתהיה אין ואפס
וחתבטל שם במציאות לגמרי ולא ישאר ממנה מאומה
ממהותה ועצמותה הראשון אעפ"כ זה רצונה וחפצה
במכועה ומכוע זה הוא שם המושאל לכל דבר שאינו
בכחי' טעם ודעת וגם כאן הכוונה שרצון וחפץ זה
בנפש אינו בכחי' טעם ודעת ושכל מושג ומובן אלא
למעלה מהדעת ושכל המושג והמובן והיא בחי' הכמה
שבנפש שבה אור א"ס ב"ה. והוא כלל בכל ספרא

ג
ויד

מתוך: ספר התניא, שנאור זלמן מלאדי
(האדמור הדקן), סלאוויטא תקנ"ו, 1796

צל ההר הלבן

לחן: מיקה הרי וערן ויץ
ביצוע: מיקה הרי

כי המה שוֹזְרִים	צל הקר הלבן
תקנה אמתית,	כסה את פני וידי
וכך בקשתי בחשאי:	ודמיתי שנפשי חפֹּשִׁית
יוצר האדם –	במת.
שלא יסתערו שדים ומזיקים	צל עצוב כסה את הבית
על דמיונם	ואת עלי הגפן
שיהיה בנינם	אך באשר
בנין עדי-עד.	בארץ זרה
תפלתי הצמיחה	שהיא רחובי
עלים ירקים.	נגן כנור
ישבתי בצל הקיקיון	יצאתי אל משׁוֹשׁ חתן וכלה
ולא ידעתי עוד	וראיתי
מה שם התחנה	כי הם שוֹזְרִים
שהגיעו אליה חיי.	תקנה עדינה עד מאד
	וראיתי

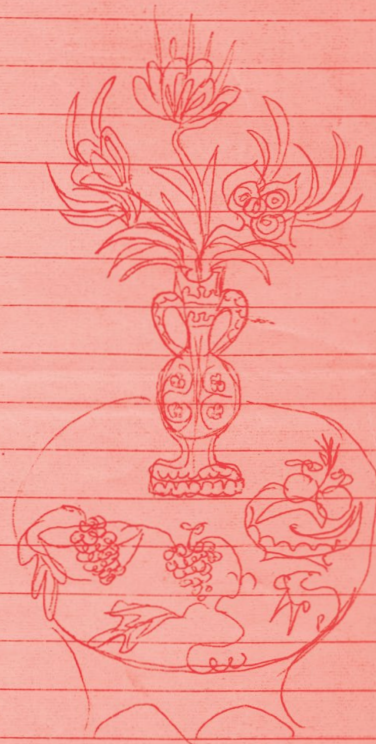
אני חושבת שהדבר הכי חשוב
לי היו החיים, לא הספרות.
לא הייתי מוכרת את נפשי
לשטן בעד השיר הכי יפה
בעולם. החיים זה אנשים,
קשרי ידידות, עצבות ושמחה.
אנשים זה הכלי הכי עדין, הכי
שביר; כמו גביע זכוכית דקה.
זה תמיד יקר לי.

אני מרגישה אפילו בעצב
הכי גדול שהחיים זה דבר
מקסים. המסתורין שבחיים,
איזו הרגשה שאלוהים ברא
את העולם. עולם שיש בו כל
מיני כוונות, ושיש משמעות
לדברים, אפילו אם אני לא
מבינה אותה. בעיקר מוות עם
יסורים. אבל נדמה לי שכל
זמן שמרגישים את הדבר הזה,
אפשר עוד איך שהוא; לא
כשאני מרכז והעולם תפאורה.

נורית זרחי, **אנשים הם הכלי**

הכי עדין, הכי שביר, שיחה עם
זלדה בצאת ספר שיריה החדש
"הלא הר, הלא אש", מעריב

23.9.1977

שלמה א. חגן
מלחמה

אני צפור מתה

לחן וביצוע: יסמין לוי

אני צפור מתה,
צפור אחת שמתה.
צפור עושה מעיל אפר.
בלבתי, לצ מפטיר לעמתי.

פתע אפפתי שתיקתך -
חי עולמים.
בשוק שוקק עוף מת ישיר -
רק אתה קדם.
בשוק שוקק מדדה צפור עם שיר
נסתר.

אני צפור מתה

צפור אחת - שמתה .

צפור שאטה

אני אפר .

בלבתי

לפתע אפפתי שתיקתך .

חי עולמים

בשוק שוקק עוף מת ישיר

רק אתה קדם

בשוק שוקק מדדה צפור עם שיר

נסתר

אני צפור מתה

צפור אחת - שמתה .

אני צפור מתה

צפור אחת - שמתה .

צפור שאטה

אני אפר .

בלבתי

לפתע אפפתי שתיקתך -

חי עולמים

בשוק שוקק עוף מת ישיר

רק אתה קדם

בשוק שוקק מדדה צפור עם שיר

נסתר

אני צפור מתה

צפור אחת - שמתה .

צפור שאטה

המילה "אפפתי" מרמזת לפסוק: "אפפוני מים עד נפש תהום יסבבני..." (יונה, ב, ו), המתאר את תחושתו של יונה בבטן הדג. פסוק זה הוא חלק מתפילת הוודייה של יונה לאל על הצלתו. המילה מרמזת גם לפסוק "אפפוני חבלי-מוֹת" בתהילים (י"ח, ה; קטז, ג). הדבר שאופף אותה יכול להיראות כהסתר פנים - שתיקתו של האל. אולם המשפט כולו הוא פניה ישירה לאל: "פתע אפפתי שתיקתך - חי עולמים". הלעג והעלבון שספגה האישה המתה בחייה כמתואר בבית הראשון הם אלו שהעירו אותה מן התרדמת בה שרתה, ומתוך הבור והשקט הסובב הכתה בה ההבנה כי שתיקת האל היא נוכחותו, נוכחות החיים, בכל העולמות - חי עולמים, והיא המאפשרת לה את ההתחיות והשיבה לחיים. משמעות זו מתחזקת מתוקף בחירתה בבינוי "חי עולמים" דווקא, כבסיס "ברכת הנהנין": "ברוך אתה ה' בורא נפשות רבות וחסרונן על כל מה שבראת להחיות בהם נפש כל חי; ברוך אתה חי העולמים" ובפיוט "האדרת והאמונה" הנאמר ביום הכיפורים ובשמחת תורה, מועד תשובה והסרת הדין ומועד התחלת מחזור חדש של חיים (וקריאת התורה).

אותה ציפור מתה זוכה בשתיקתו בהתגלות אלוהי כל העולמות, היציאה מבור השאול אפשרית בשל היותו בכל העולמות, והופכת אותה כעת לציפור (ולנשמה לפי הקבלה) המלאה בשיר נסתר, באלוהים חיים. היא העוף המת שפוצח בשיר. אך כיאה לענוותה של המשוררת, השיר הוא נסתר והיא, הציפור, אינה עפה או פורשת כנפיים, אלא מדדה כתינוק שעושה את צעדיה הראשונים. מילה מדויקת לתחילת ההתחיות.

כתב היד של השיר "אני ציפור מתה", עליו תיקוניו של העורך ישרון קשת

הַצִּפּוֹר הַפְּרוּעָה שֶׁמְסַרְבֶּת לַהֶפֶךְ לַפֶּסֶל

בְּבֵל סֵלְוָא

לדבר על חירות ועל זלדה – מה אישה דתיה, חרדית, יודעת על חירות? הרי חירות היא לשבור את הגדר, לפרק – מה יודעת אישה שחיה בבית ומביטה דרך החלון על חופש?
אלא שזלדה הכירה את החירות מצידה הפנימי, זה שאינו נע לכל רוח. בשיר "שני יסודות" שמוקדש ליונה וולך היא כותבת לה:

"הַבְּרוֹשׁ שׁוֹתֵק, / הוּא יוֹדֵעַ שֵׁשׁ בּוֹ טְרוּף / שֵׁשׁ בּוֹ חֲרוּת / שֵׁשׁ בּוֹ דָּמִיוֹן / שֵׁשׁ בּוֹ רוֹחַנִיּוֹת / אֶךְ הַשְּׁלֶהֶבֶת לֹא תִבִּין / הַשְּׁלֶהֶבֶת לֹא תֵאָמֵן".

זלדה חופשייה כמו ברוש: מצד אחד נטועה עמוק באדמה, מצד שני מגיעה לשמים. היא מלמדת על חופש שהוא לא רק להבה מכלה, מלאת פורקן ושורפת כל (למרות שהיא מכירה בו ולפעמים מייחלת לו), אלא חופש עתיק יותר, מכובד, של צמיחה איטית, היכולת לעמוד מול הזמן ומתוך המקום. חופש של עץ, וגם של ציפור.

הציפור הזו (ויש כמה וכמה ציפורים בשירתה של זלדה, ולמרות האהבה והידע שלה על החי והצומח היא לא מזכירה אותה בשמה; זו האידאה של הציפור, הרעיון של התנועה בין שמים וארץ) לפעמים חיה, לפעמים מתה. כאשר היא חיה, אין חיה ממנה בכל העולם. כאשר היא מתה, היא המוות עצמו:

"אֲנִי צִפּוֹר מֵתָה, / צִפּוֹר אַחַת שֶׁמֵּתָה. / צִפּוֹר עוֹשָׂה מַעִיל אֶפֶר. / בְּלִכְתִּי, לֹא מִפְּטִיר לְעֻמָּתִי. / פֶּתַע אֶפְתָּנִי שְׁתִּיקָתָךְ – / חֵי עוֹלָמִים. / בְּשׁוֹק שׁוֹקֵק עוֹף מֵת יִשִּׁיר – / רַק אֶתָּה קִזָּם. / בְּשׁוֹק שׁוֹקֵק מִדְּדָה צִפּוֹר עִם שִׁיר / נִסְתָּר".

מה ממית את הציפור? השתיקה, הלעג, העלבון. אבל הציפור הזו, מתהומות השקט והבדידות הנוראה, פוצחת בשיר. זהו מזמור של תחיית המתים (והרי לא רק אורפיאוס גילה שהשירה

בכוחה לגאול מהמתים), כשגם בכלא הגדול מכולם – המוות – יש אפשרות של שחרור. של תחייה. באמצעות השיר. את החופש מוצאים בשירה, בהליכה שבמבט ראשון נראית נלעגת (הציפור מדדה), אבל היא גילוי של חיים: היא הולכת כך כי יש לה כנפיים.
עבור האדם הדתי, קבלת העול, החיים בתוך הגבול – הנורא לפרקים – הם יצירת אפשרות של חירות אמיתית. קבלת העול על כל כובדו, היא אפשרות של גילוי קשר עמוק שלא היה מתאפשר בדרך אחרת. כמו בקשר בין שניים, שהנאמנות שבו מאפשרת מרחב אינטימי בו אינסוף אפשרויות של גילוי וקירבה, עבור המאמין קבלת העול היא משא הכנפיים: היכולת לחבר שמים וארץ. האם כנפיים הן תמיד דבר נוח? ודאי שלא. הן מכבידות ולוחצות; הן גורמות לאדם לדדות לפרקים, כמו ציפור שהליכתה מגושמת מעט מכובד כנפיה. יש בהן גם סכנה, כיוון שגם במעוף יש גבולות, וכללים, וטירוף – גבולות שזלדה מכירה ובוחרת בהם. אבל אי אפשר לקיים את האמונה והחיים בלעדיהן.

אין הרבה שלילות בשירים של זלדה, אבל בשיר אחד יש שלילה כפולה:

"לֹא אֶרְחֵף בְּחֶלֶל / מְשַׁלַּחַת רֶסֶן / פֶּן יִבְלַע עֵץ / אֶת הַפֶּסֶס הַדָּקִיק שֶׁבְּלִבִּי / שֶׁמִּפְרִיד בֵּין טוֹב לָרָע. / אֵין לִי קִיּוֹם / בְּלִי הַבְּרָקִים וְהַקּוֹלוֹת / שֶׁשֶּׁמְעֵתִי בְּסִינִי".

"לא" ו"אין לי" מגלים את גבולות החופש של זלדה. מצד אחד – אי אפשר לרחף משולחת רסן. החופש המוחלט יטביע ויבלע אותי. ומצד שני – אי אפשר להתקיים בלי הקולות והברקים, בלי השירוף, בלי הרוחניות. החופש הוא הקו הדקיק שמפריד ומתווך ביניהם, בין הגבול לברקים, בין השמים לארץ. זלדה מלמדת אותנו שאפשר לצאת למסע שלם בין קירות הבית, בין ענפי הברוש. שצריך לפתוח את הלב לשמים, לשחרר את הציפור שבנפש, לתת לענפים לנוע. וזה הדבר הכי פשוט והכי קרוב בעולם, פשוט כמו לקחת סירה ולחצות את ים האש.

לא אַרחף בחלל

לחן וביצוע: רוחמה בן יוסף

לא אַרחף בחלל

מְשַׁלַּחַת רֶסֶן

פֶּן יִבְלַע עֵצוֹן

אֶת הַפֶּסֶד הַדְּקִיק שֶׁבְּלִבִּי

שֶׁמִּפְרִיד בֵּין טוֹב לָרָע.

אֵין לִי קִיּוֹם

בְּלִי הַבְּרָקִים וְהַקּוֹלוֹת

שֶׁשֶׁמַּעֲתִי בְּסִינִי.

בשיחה אחת שלנו על אמונה,
אמרה: "יש מי שחושב, כי
אם האדם הוא דתי, הרי
אמונתו כמונחת בקופסה,
ואין מבינים, כי יום-יום צריך
המאמין לחדש את אמונתו".

זרובבל גלעד, לתולדותיה,
מבפנים, כרך מ"ו חוברת 4,
סתיו 1985

מתוך הספר "שנבדלו מכל מרחק" | 1984

לא אֶרְחַף בַּחֲלָל
אֶת הַפֶּסֶד הַדְּקִיק שֶׁבְּלִבִּי

כִּי אֵין לִי קִיּוֹם
בְּלִי הַבְּרָקִים וְהַקּוֹלוֹת

שֶׁמִּפְרִיד בֵּין טוֹב לָרָע.
אֵין לִי קִיּוֹם
בְּלִי הַבְּרָקִים וְהַקּוֹלוֹת

שֶׁמִּפְרִיד בֵּין טוֹב לָרָע.
אֵין לִי קִיּוֹם
בְּלִי הַבְּרָקִים וְהַקּוֹלוֹת

בְּלִי הַבְּרָקִים וְהַקּוֹלוֹת
שֶׁמִּפְרִיד בֵּין טוֹב לָרָע.

מכתב לאברהם קריב

לא אֶרְחַף בַּחֲלָל
אֶת הַפֶּסֶד הַדְּקִיק שֶׁבְּלִבִּי

כִּי אֵין לִי קִיּוֹם
בְּלִי הַבְּרָקִים וְהַקּוֹלוֹת

שֶׁמִּפְרִיד בֵּין טוֹב לָרָע.
אֵין לִי קִיּוֹם
בְּלִי הַבְּרָקִים וְהַקּוֹלוֹת

שֶׁמִּפְרִיד בֵּין טוֹב לָרָע.
אֵין לִי קִיּוֹם
בְּלִי הַבְּרָקִים וְהַקּוֹלוֹת

בְּלִי הַבְּרָקִים וְהַקּוֹלוֹת
שֶׁמִּפְרִיד בֵּין טוֹב לָרָע.

נשמתי

לחן: אהובה עוזרי
ביצוע: אהובה עוזרי ושירן אברהם

נְשַׁמְתִּי
שְׁמַעַת עֲצַת מַחֲוֹשִׁי
וְדַבַּקְתָּ בְּמוֹ אֲזוּב
בְּקִיר יֶשֶׁן.
קוּמִי קוּמִי
בְּחוּץ שָׁמַיִם בְּלִי תְּכֵלֶה
קוּמִי
הַמְּחֻשִׁים לוֹחֲשִׁים
שֶׁבִּכְסֵּלִי סֶתוּ –
אֶךְ בְּנָפִיִּים אֵינָן נוֹשְׁרוֹת
עַל סֵף הַחֲרָף,
בְּסֶתוּ נוֹשְׁרִים רַק עָלֵים
שֶׁהֶחֱיָבוּ.

RABBI MENACHEM M. SCHNEERSON
Lubavitch
770 Eastern Parkway
Brooklyn, N. Y. 11213
Hyacinth 3-9250

מנחם מענדל שניאורסאהן
ליובאוויטש
770 איסטערן פארקוויי
ברוקלין, נ.י.

בת דודי מרת שיינא זלדה תחי' ברכה ושלום!

אין כל מקום למסקנה אודות בדידות וכו', שהרי אדרבה - דווקא מאורע כהאמור צריך להביא לפעילות בתוך בני אדם ובמרץ מוגבר ובהיקף מוגדל. עניין זה מדובר בכמה מקומות, וגם השכל הפשוט מבינו בלי ספק, אשר אין כל מקום לומר שמחלת הגוף, איזו שתהיה, פוגעת בנשמה, בחיות שלה או בנצחיות שלה. ומכאן שהשינוי הוא רק בקישור הנשמה בגוף, קישור המביא גם להגבלות מסוימות בנשמה, וכשמתבטל הקשר - מתבטלות גם ההגבלות. ופעילות באיזה מקום שיהיה נודעת תיכף ומיד לנשמה, שהרי עתה אינה מוגבלת במקום ובזמן ובכלי הראייה וכלי השמיעה וכו'.

ואסיים באיחולי אשר תסדר חייה באופן שתוכל לנצל הכישרונות אשר חוננה בהם ולתועלת הרבים, נוסף על תועלת היחיד או יחידים, ומתוך מרץ וחיות, ות' יברכה באורך ימים ושנים טובות ובהסתדרות טובה בטוב הנראה והנגלה בכל הפרטים.

בברכה לבשורות טובות בכל האמור ובקרוב,

מ. שניאורסאהן

דבריה אלו הם ס' אי.פ. (תרגום)
הערה: ר' שניאורסאהן -
ובברכה ואלוהי חיי, ה'תש"ג
אלוהי חיי ואלוהי חיי
ד' תש"ג

נ.ב. בוודאי שיעניין אותי כל פרט באופן הסתדרותה מכאן ולהבא, כולל - וגם זה עיקר - בנוגע למצב הכספי, ובוודאי תכתוב על דבר כל זה דברים כמו שהם, מיוסד על הקירבה המשפחתית וכו', ובפרט שרק אחדים נשארו משרידי משפחתנו בדורנו.

פנים אחרים

מאת ישורון קשת

שירים אלה, המעטים בכמותם, יש עמם איכות עצמית עדינה, המקנה לה, לדעתי, מקום בספרותנו. בחרוזים 'לכנים', ללא גינוני פיוט שבצורה, היא מדוככת את רחשי פנימיותה כמו בחשאי, כאינטרוברטיות שאין עמה אגוצנטריות, כמדכרת אל עצמה, ועוד יותר כמקשיבה אל תוך עצמה.

מיטב שירה הוא דווקא האמיתיות הגמורה שלו: פיה וליבה שווים, שירה מעורטל כמעט מכל כסות שבתוכן-צורה ובלתי-אמצעי עד לחוסר-ישע, ויש שהוא חיוור מרוב התאמצות להשתוחח ולדלות את שורש-הרגש הסמוי מן העין, כמו שח באור-היום על פי באר עמוקה כדי להבחין על קרקעיתה את בבואת דמותו הלילית. משום כך השראתה יוצאת יותר אל העומק מאשר אל הרוחב, דקות-הקשב דוחקת הצידה את גילוי האופק ומבוקשה הוא לא מלוא ההיקף של חיי-הנגלות, אלא מלוא החדירה לדמדומים של פנימיות-הדברים האינטימית, העשויה לנחם את הנפש האילמת אשר ויתרה על החיים הרחבים ועל מנעמי הוויה חיצונית.

המגע עם הטבע מוסך בה מין שכרון פאנתאיסטי, שהגעגועים והגאולה נעשים בו כמעט דבר אחד.

תכונת יסוד בליריקה הצנועה של זלדה היא הרליגיוזיות הצרופה שלה: זהו בעצם הדבר, הציר שעליו מסתובב עולמה, וממנו מסתעפים שאר קווי האופי של שירתה – אהבת האדם, החמלה לכל הנכרא בצלם, הזיקה העמוקה לקדושת החיים והרגשת היופי שבקדושה. שירה זו מחוברת כפלג קטן אל הנהר הגדול של היהדות הצרופה, ואינני מהסס לומר שבשירה הענוותנים יש משהו מהמיית התהילים בפי יהודים מאמינים וקשי-יום, או מעין לחש תפילה בפי אמותינו הטהורות בדור שעבר, שהיו מברכות על נרות-השבת כשהן מכסות עיניהן בידיהן לחציצה מפני החולין ולהתייחדות עם הקודש האיום. בסמלי הקדושה מתגלמים לה לזלדה הגעגועים על הקוסמי ועל תיקון החיים במלכות הנאצל.

אלמלא השנים
לא היה חיי ויצר צמיח על זמני
מי היה תמיד אצלך זכרונות
זכרונות זקנות ונשכח
זכרונות שטובים זכרונות שטובים
זכרונות שטובים זכרונות שטובים
זכרונות שטובים זכרונות שטובים

אלמלא השנים לא היה חיי
ויצר זה טמאן זכרונות
זכרונות שטובים זכרונות שטובים
זכרונות שטובים זכרונות שטובים

זכרונות שטובים זכרונות שטובים
זכרונות שטובים זכרונות שטובים
זכרונות שטובים זכרונות שטובים
זכרונות שטובים זכרונות שטובים

זכרונות שטובים זכרונות שטובים
זכרונות שטובים זכרונות שטובים
זכרונות שטובים זכרונות שטובים
זכרונות שטובים זכרונות שטובים

זכרונות שטובים זכרונות שטובים
זכרונות שטובים זכרונות שטובים
זכרונות שטובים זכרונות שטובים
זכרונות שטובים זכרונות שטובים

בעמוד הבא מכתב לעבריה עופר,
בנראה מתקופה מוקדמת

קטע ממכתב לישורון קשת

אי

לחן: תמר אייזנמן
ביצוע: מלאני פרס

אני דורכת על האדמה
כמו על גוף חי
באותם פליטי אניה
שעמדו על גבו של לוייתן
כי טעו במראה העינים.

אני דורכת על העפר
שפתחיו מדברים המים
מדברים שרשים
מדברות מתכות
קול המונם מחריש את אדני
מסחרר את לבי
גם האויר מתנועע ושר
ובגבהים מתפוצצים עולמות.

רק המחשבה על אלהים
היא אי במערבולת.

שנים קצרות
מה שלמד?

אין זה גורמה כה גדולה של חיים החזקתם
תשאל רבים גשמיים מה שלמד קצרות חזקתם
שנים וגו' והם צדיקים גלויים גשמיים
אשר זה מה קצרות אין קצרות וזה לשון
איש ואם אחרים האיש אכזבים טאלים השלם
שצדקו זהם בלשון אמת/השקף/השקף?
אין וזה ואלו שכתב ^{אלה}השקף חיי השר שכתב/השקף/
ואלו השקף השקף ואלו שכתב השקף השקף
אשר השקף השקף וזה לשון השקף השקף
אשר ואלו השקף השקף? כל השקף השקף
כל השקף השקף וזה לשון השקף השקף
השקף השקף קצרות פתחה והשקף השקף
והשקף השקף השקף השקף השקף השקף
השקף השקף השקף השקף השקף השקף
השקף השקף השקף השקף השקף השקף
השקף השקף השקף השקף השקף השקף

תורה זאת בלשון השקף השקף...
אין ואלו השקף השקף...
השקף השקף השקף השקף השקף השקף
השקף השקף השקף השקף השקף השקף
השקף השקף השקף השקף השקף השקף
השקף השקף השקף השקף השקף השקף
השקף השקף השקף השקף השקף השקף
השקף השקף השקף השקף השקף השקף
השקף השקף השקף השקף השקף השקף
השקף השקף השקף השקף השקף השקף

שנים קצרות
השקף השקף השקף השקף השקף השקף
השקף השקף השקף השקף השקף השקף
השקף השקף השקף השקף השקף השקף
השקף השקף השקף השקף השקף השקף
השקף השקף השקף השקף השקף השקף

שנים קצרות
השקף השקף השקף השקף השקף השקף
השקף השקף השקף השקף השקף השקף
השקף השקף השקף השקף השקף השקף
השקף השקף השקף השקף השקף השקף
השקף השקף השקף השקף השקף השקף

הפקה מוסיקלית, עיבודים, תכנותים, קולות, מקלדות ופסנתר: **תום דרום**
למעט:

כל הלילה בביתי | עיבוד והפקה מוסיקלית:
יוגב גלוסמן ותום דרום
צל ההר הלבן | עיבוד והפקה מוסיקלית:
ערן ויץ ותום דרום
כאשר חי המלך | עיבוד והפקה מוסיקלית:
אסי בן סימון

נגנים

תופים: ניר מנצור
כלי הקשה: איתמר דוארי
בס וגיטרות: איתמר ציגלר
בס וקונטרבס: שחם אוחנה
גיטרות ובנג'ו: רון בונקר
גיטרות: דניאל אנגליסטר
צ'לו: מאיה בלזיצמן
כינור: אבנר קלמר
חצוצרה: ספי ציזלינג
חליל: סלעית להב

נגנים נוספים

נשמתי | בולבול טרג: אהובת עוזרי
אני ציפור מתה | גיטרה: יחיאל חסון
פנאי | גיטרת סלייד: רן דרום
עם סבי | קמנצ'ה: נועם דיין
ואיקץ | כינור: יוגב גלוסמן
כל הלילה בביתי | גיטרות: יוגב גלוסמן
צל ההר הלבן | גיטרות: ערן ויץ
צל ההר הלבן | וורליצר: מיקה הרי
בנחל אכזב | גיטרה: תמר אייזנמן

הוקלט באולפני הסליק ואולפני קיצ'ה על ידי
דניאל אנגליסטר
הקלטות נוספות: **ערן ויץ, דני שצקי ותום דרום**

כאשר חי המלך

חצוצרה: ספי ציזלינג
טובה: אביעד מזרחי
טרומבון: אורי פרמן
בס: יהוא ירון
ויברפון וקסילופון: גיורי פוליטי
הוקלט ובושל ע"י יואב גרשון באולפנו

מיקסים: דניאל אנגליסטר
עריכה דיגיטלית: ארן לביא

דין דין אביב באדיבות אשר ביטנסקי / לייבלה
יהודית רביץ באדיבות הליקון מיוזיק
רז שמואלי באדיבות הליקון מיוזיק
נרקיס באדיבות רונית ארבל תקשורת וארומה מיוזיק
מיקה הרי באדיבות אשר ביטנסקי / לייבלה
יסמין לוי באדיבות אדמה מיוזיק

עיצוב הספר: יעל אלברט

בחירת שירים, תחקיר ועריכת הספר: שרון ינאי
ייעוץ להארות השירים: ד"ר שועי רז
יחסי ציבור: נורית כרמל
ניהול דיגיטל: יניב אלון
הפקת דפוס: הדס אי ירושלמי
ניהול הפקה: ענב רביץ ביקובסקי
מפיק: ניצן זעירא

שירי זלדה מתוך הספר "שירי זלדה", הוצאת הקיבוץ המאוחד 1985

עטיפת הספר: זלדה, דיוקן עצמי. באדיבות עמותת זלדה ויצירתה

המכתבים, כתבי היד, הצילומים והדיוקן העצמי מתוך עזבונה של זלדה במכון "גנזים" מייסודה של אגודת הסופרים העבריים

צילום המבנה הנטוש: ג'ייסון גילברט

צילום זלדה וחיים מישקובסקי וצילום זלדה ליד השיר "אי": עזה צבי

ההקלטה "משירי הילדות" בקולה של זלדה מארכיון כאן תאגיד השידור הישראלי

הביוגרפיה והארות השירים "כאשר חי המלך" ו"אני ציפור מתה" על פי ספרה של פרופ' חמוטל ברייזוסף

"על שירת זלדה"

תודות מקרב לב לכותבות המאמרים: ד"ר מלילה הלנר-אשד, בכל סרלואי, ד"ר ביטי רואי

תודה רבה לד"ר שועי רז על מעיין הידע הבלתי נדלה, הנדיבות והסבלנות

תודה מיוחדת לדניאל אנגליסטר

תודות

אדיבה גפן וצוות מכון גנזים, בילי סגל גזליוס – ארכיון כאן, פרופ' חמוטל ברייזוסף, מאיר ויזלטיר, נורית זרחי, הלית ישורון, ליאת קפלן, עינת בסר, יאיר קדר, קרין אטדגי, הילה צור, ד"ר רחל עופר, מיכה בסר – עיתון 77, נירה תובל – אגודת הסופרים, נירית מיטרני – ארכיון עיתון הארץ, מערכת עיתון מעריב, עמותת זלדה ויצירתה

חידה לי הצמא האדיר שלה לידידות. איך "נפשה הקוראת לאהבה בשימון / נטעה על אבק של ידידות (ששמו לחיצת יד) יער אדיר של אושר". קסומה, הוזה וצמאה, אבל לא עזובה. ואיך לא איבדה את תחומה, את העיגול של פנימיות נפשה עם הכוחות הגדולים הרואים ושומעים. אכן, אלה היו הכוחות הגדולים! הם שבראו מקום ומדרך רגל גם למי שלא היה לו מקום אחר.

שיריה בישלו לה מרק והביאו רופא וישבו על מיטתה כאשר קרבו ימיה למות. הידידות הקיפה אותה מכל צד ובאה אליה דרך הבית, דרך הרחוב ודרך השירים. ידידותה עם אנשים היא שניפצה את "הזכוכית הדקה המבדילה את האני שלה מן האני של העולם", כי כל חייה רצתה לפרוץ מכלא ארמונה "ולצאת לעולם ולהתערב בזרם היקום". ואפילו לגלגה על עצמה שבאופן רוחני, היא, המסוחררת, העוברת בקושי ברחוב, רוצה תמיד להתערב "בשוק, בין החנוונים, ובשמים בין הכוכבים"...

את נתת לי את עצמי, אמרה לה בחורה אחת – ופתאום ראיתי בבהירות איך במותה מתבהר הכתוב בדיו לבנה ומצטיירת תכלית חייה ותכלית מותה – לתת לאנשים את עצמם, שהיא תכלית המשוררים, והיא עשתה זאת באהבתה.

עזה צבי, **זלדה – הכמיהה לידידות**, חדרים 4, סתיו 1984

לפעמים אני חושבת שהשירה היא מציאות פלאית מכל, כמו ענן, כמו טל, כמו חלום, כמו דם, שהשירה יש לה מקום בעולם כמו ליקר בידיד, כמו לערפל ולצל ולניגון, כמו לקול המים ולרחש האש. כמו לשתיקת שרשים.

ולפעמים השירה מפחידה אותי ואני בורחת ממנה כמו משיגעון. לאן, לאן יש לי לברוח, לאן אני יכולה לברוח – כלום יש מקום פנוי ממנה?

זלדה

1. כל שושנה | דין דין אביב 2:52
2. בנחל אכזב | יהודית רביץ ותמר אייזנמן 2:23
3. כל הלילה בביתי | רז שמואלי 3:24
4. ואיקץ | מירה עווד 3:07
5. עם סבי | נרקיס 3:46
6. שני יסודות | אסתר רדא 3:26
7. כאשר חי המלך | שרון רוטר 3:06
8. משירי הילדות | זלדה 0:39
9. פנאי | דאנה איבגי 3:28
10. הדליקו נר | אילנה אליה 3:31
11. צל ההר הלבן | מיקה הרי 3:30
12. אני ציפור מתה | יסמין לוי 3:07
13. לא ארחף בחלל | רוחמה בן יוסף 3:14
14. נשמתי | אהובה עוזרי ושירן אברהם 3:44
15. אי | מלאני פרס 3:50

© & © 2019 נענע דיסק

כל זכויות היצירה, המפיק והבעלים של היצירות המוקלטות שמורות. העתקתו, השאלתו, שכירתו, השמעתו בציבור ושידורו של תקליטור זה ללא רשות – אסורים.

ALL RIGHTS OF THE OWNER AND OF THE PRODUCER OF THE RECORDED WORK ARE RESERVED. UNAUTHORISED COPYING, PUBLIC PERFORMANCE, BROADCASTING, HIRING OR RENTAL OF THIS RECORDING IS PROHIBITED. ACUM.

